

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

اقتصاد به زبان ساده

(شماره ۲)

تهیه شده در:

معاونت اقتصادی

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

۲۷ دی ماه ۱۳۹۴

پیشگفتار

به منظور آشنایی هرچه بیشتر علاقمندان با مفاهیم اقتصادی و به‌کارگیری صحیح این موارد در تحلیل‌های اقتصادی محیط کسب‌وکار، ایده تهیه و ارائه بروشورهایی با عنوان "اقتصاد به زبان ساده" در معاونت اقتصادی اتاق ایران طرح گردید و توسط مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی به اجرا درآمد. نسخه پیش‌رو، دومین خروجی این ایده می‌باشد و به منظور بهبود نسخه‌های بعدی، در انتها یک فرم ارزیابی تهیه و تنظیم گردیده است که خواهشمندیم فرم مذکور را تکمیل و از طریق دبیر کمیسیون خود یا آدرس ایمیل research-center@iccim.ir مرکز تحقیقات را از نظرات ارزشمند خود آگاه سازید.

نرخ ارز

امروزه کشورها کالاها و خدمات را در درون مرزهای خویش با پول ملی خود مبادله می‌کنند، اما برای مبادله کالاها و خدمات خود با سایر کشورها، باید به پول خارجی دسترسی داشته باشند. رشد و توسعه فزاینده تجارت جهانی در چند دهه اخیر و همچنین تغییرات گسترده در روابط تجاری بین‌المللی، استفاده از پول خارجی یعنی ارز را به جزئی لاینفک از این مبادلات تبدیل کرده است.

تعریف نرخ ارز را می‌توان اینگونه ارائه کرد که نرخ ارز به مقدار واحدهای پول ملی که برای بدست آوردن یک واحد پول خارجی باید پرداخت گردد، گفته می‌شود.

انواع نرخ ارز

در ادبیات اقتصادی برای نرخ ارز دو مفهوم اساسی نرخ ارز اسمی و حقیقی وجود دارد که تفاوت عمده این دو مفهوم، در بکارگیری اثر تورم در ساختارشان است.

۱- نرخ ارز اسمی

نرخ ارز اسمی بیانگر نرخ است که شخص می‌تواند با آن نرخ، پول یک کشور را با پول کشور دیگر مبادله کند. به عبارت دیگر نرخ ارز اسمی، قیمت یک واحد پول خارجی به ازای پول داخلی می‌باشد و این نرخ بسته به نظام ارزی، توسط مقامات پولی کشورهای مختلف و یا از طریق تعامل نیروهای بازار تعیین می‌گردد.

۲- نرخ ارز حقیقی

نرخ ارز اسمی قدرت رقابتی یک کشور را به‌ویژه در شرایط تورمی به خوبی نشان نمی‌دهد، بنابراین نرخ ارز حقیقی که در معنای وسیع آن، اندازه‌گیری قابلیت رقابت کالاهای تولید شده داخلی در مقایسه با کالاهای تولید شده در کشورهای طرف تجاری است، موضوعیت پیدا می‌کند. نرخ ارز حقیقی نرخ است که براساس آن، یک شخص می‌تواند کالاها و خدمات یک کشور را با کالاها و خدمات کشور دیگری مبادله نماید. به عبارتی نرخ ارز حقیقی از تقسیم قیمت کالاها در کشور خارجی بر حسب پول داخلی به قیمت همان کالاها در داخل کشور، حاصل می‌گردد.

رابطه نرخ ارز حقیقی و قدرت رقابت‌پذیری کشور

نرخ ارز حقیقی که تغییر و تحول قیمت‌ها و هزینه‌های نسبی را با یک پول مشترک اندازه می‌گیرد، یک شاخص مناسب برای اندازه‌گیری میزان رقابت‌پذیری کشور در عرصه تجارت بین‌الملل است. نرخ ارز حقیقی به مولفه‌های نرخ ارز اسمی و سطح عمومی قیمت کالاها در داخل و خارج از کشور بستگی دارد. افزایش نرخ ارز حقیقی به دلیل افزایش نرخ ارز اسمی، افزایش سطح عمومی قیمت کالاها در خارج از کشور و یا کاهش سطح عمومی قیمت کالاها در داخل کشور بیانگر این مسئله می‌باشد که کالاهای خارجی گران‌تر هستند و شهروندان داخلی و خارجی بیشتر کالاها داخلی را تقاضا می‌کنند و به این ترتیب اقتصاد کشور از رقابت‌پذیری لازم در تجارت بین‌الملل برخوردار است. بنابراین نرخ ارز حقیقی دارای رابطه مستقیم با قدرت رقابت‌پذیری کشورها می‌باشد به نحوی که افزایش نرخ ارز حقیقی، افزایش قدرت رقابت‌پذیری کالاهای تولید داخلی و افزایش توان صادراتی را به دنبال دارد. البته لازم به ذکر است که برای تحقق این رابطه، برقراری یک سری شروط مورد نیاز است که در ادامه توضیحات بیشتر ارائه می‌گردد.

بازار ارز خارجی

ارز خارجی همانند پول ملی، یک کالا محسوب می‌شود و دارای بازار مخصص به خود می‌باشد. این بازار طبق قاعده کلی از دو طرف عرضه و تقاضا تشکیل گردیده و دارای چارچوب سازمان یافته و معینی می‌باشد که در آن افراد، مؤسسات و بانک‌ها به کار خرید و فروش پول‌های خارجی یا ارز اشتغال دارند.

نظام‌های ارزی

نظام ارزی یا رژیم نرخ ارز به ترتیبیاتی در بازار ارز گفته می‌شود که در عین حال که نیروهای بازار عمل می‌کنند، مقامات پولی بسته به اهداف و وضعیت‌های موجود، یک سازوکار معینی برای تعیین نرخ ارز تعیین می‌نمایند.

۱- نظام نرخ ارز ثابت

در نظام نرخ ارز ثابت، مقامات پولی کشورها سعی می‌کنند تا با مداخله در بازار ارز، نرخ ارز تعیین شده را ثابت نگاه دارند. اگر افزایش تقاضا برای پول خارجی منجر به افزایش نرخ ارز به حدی فراتر از مقدار اعلام شده گردد، مقامات پولی با دخالت در بازار و عرضه ارز به حفظ نرخ اعلام شده، اقدام می‌نمایند. چنانچه به دلایلی مانند افزایش قابل ملاحظه صادرات کشور و به دنبال آن افزایش عرضه ارز، نرخ ارز کاهش یابد، مقامات پولی با ورود به بازار و خرید ارز، نرخ آن را تا حد تعیین شده، افزایش می‌دهند.

به عبارتی می‌توان گفت در نظام نرخ ارز ثابت، مدیریت نرخ ارز با بانک مرکزی است و بسته به ملاحظات و ضرورت‌های موجود، بانک مرکزی نرخ ارز معینی را به عنوان نرخ ارز هدف تعیین کرده و با مداخله در بازار ارز از طریق خرید و فروش ارز سعی می‌کند قیمت تعادلی بازار ارز را در سطح مورد هدف خود نگهداری نماید.

میزان دخالت بانک مرکزی در این نظام بستگی به سطح دارایی‌های خارجی بانک مرکزی دارد. بنابراین در نظام ارزی ثابت نیز بازار و مکانیزم عرضه و تقاضا ارز وجود دارد اما یکی از عوامل مهم این بازار، بانک مرکزی است که با تغییرات دارایی‌های خارجی خود امکان دخالت در بازار را دارد.

۲- نظام نرخ ارز شناور

نظام نرخ ارز شناور یا رژیم ارزی شناور به سازوکاری اطلاق می‌گردد که در آن نرخ ارز توسط عرضه و تقاضا، بدون مداخله مقامات پولی و به صورت آزاد تعیین می‌شود. نظام ارز شناور مذکور همانند نظام ارز ثابت است، فقط در آن مداخله‌ای صورت نمی‌گیرد و تغییرات نرخ ارز تابعی از تغییرات شرایط عرضه و تقاضا ارز می‌باشد.

۳- سایر نظام‌های ارزی

ترکیبی از ویژگی‌های نظام‌های نرخ ارز ثابت و شناور که خصیصه‌های مطلوب آن‌ها را داشته و ویژگی‌های نامطلوب را حداقل نموده، در نظام‌های تلفیقی ارز تجلی یافته که نظام‌های ارزی میخکوب قابل تعدیل، میخکوب خزنده و شناور مدیریت شده از جمله نظام‌های تلفیقی متداول نرخ ارز هستند.

نظام نرخ ارز میخکوب قابل تعدیل

براساس این نظام، ابتدا نرخ برابری ارز و حدود مجاز نوسانات نرخ ارز پیرامون مقدار تعیین شده، مشخص می‌گردد و سپس امکان آزادی عمل سیاست‌های پولی مختلف به گونه‌ای که نرخ ارز از دامنه مجاز تعیین شده فراتر نرود، فراهم می‌گردد.

نظام نرخ ارز میخکوب خزنده

در این نوع نظام نرخ ارز، اگرچه کشورها ابتدا نرخ ارز مشخصی را تعریف و سپس دامنه نوسانات نرخ برابری ارز را تعیین می‌کنند، اما برخلاف نظام میخکوب قابل تعدیل، تغییر نرخ ارز باید از قبل اعلام شده و به صورت تدریجی در فاصله‌های زمانی کاملاً مشخص صورت گیرد.

نظام نرخ ارز شناور مدیریت شده

در نظام ارز شناور مدیریت شده، اصلی‌ترین موضوع شناخت میزان بهینه دخالت دولت در بازار ارز است. در این نظام، دستورالعمل و قواعد مشخصی برای مداخله دولت، نرخ ارز و محدوده مشخصی برای نوسانات مجاز نرخ ارز وجود ندارد. در واقع مقامات پولی هنگامی در بازار ارز مداخله می‌کنند که تشخیص دهند این اقدام سودمند و ضروری است.

اصطلاحات رایج حاصل از تغییرات نرخ ارز

در نظام نرخ ارز شناور اگر نرخ ارز افزایش یابد، اصطلاحاً عنوان می‌شود که کاهش ارزش در پول ملی^۱ صورت گرفته و برعکس اگر در این نظام، نرخ ارز کاهش یابد، می‌گویند افزایش ارزش در پول ملی^۲ رخ داده است. متقابلاً در نظام نرخ ارز ثابت، اگر قیمت ارز افزایش یابد به آن تضعیف پول ملی^۳ گفته می‌شود و کاهش قیمت ارز در نظام مذکور نیز، تقویت پول ملی^۴

¹ Depreciation

² Appreciation

³ Devaluation

⁴ Revaluation

نامیده می‌شود. در واقع افزایش یا کاهش ارزش پول ملی در نظام ارز شناور اتفاق می‌افتد اما تضعیف و تقویت پول ملی براساس هدف‌گذاری در نظام نرخ ارز ثابت انجام می‌شود.

تاثیر نرخ ارز بر متغیرهای اقتصادی

نرخ ارز یک متغیر کلان اقتصادی است که به جهت اثرگذاری و علامت دادن به سایر متغیرها، از دیدگاه سیاست‌گذاری اهمیت و نقش ویژه‌ای دارا می‌باشد. همچنین این متغیر یکی از عوامل مهم در تعیین قدرت رقابتی اقتصاد کشورها در بازارهای بین‌المللی و توان صادرات به‌ویژه صادرات غیرنفتی است. همچنین تعیین مناسب نرخ ارز یکی از عوامل موثر در حفظ قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی در برابر سیل واردات کالاهای خارجی است.

تاثیر نرخ ارز بر تولید

برای ارزیابی هر اقدام سیاستی که در اقتصاد مطرح می‌شود، نحوه تحت تاثیر قرار گرفتن تولید، یک ملاک مهم محسوب می‌شود. در تئوری گفته می‌شود افزایش نرخ ارز از طریق کاهش قیمت کالاهای صادراتی و افزایش قیمت کالاهای وارداتی، تقاضای کل اقتصاد را به سمت تقاضا برای کالاها و خدمات داخلی انتقال می‌دهد. در واقع افزایش نرخ ارز، تقاضای کالاهای تولید داخل را چه در بازار داخلی و چه در بازار خارجی افزایش می‌دهد و این افزایش تقاضا برای تولیدات داخلی منجر به افزایش استفاده از ظرفیت تولید می‌گردد. اما باید اشاره شود که هر بحث تئوریکی مشروط است. در صورت عدم وابستگی شدید تولید به ارز از مجرای مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای، افزایش نرخ ارز می‌تواند منجر به افزایش تولید شود. اما در کشور ایران، تولید داخلی برای تامین مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای به شدت به ارز وابسته است و شوک افزایشی قیمت ارز سبب افزایش چشمگیر هزینه‌های تولید خواهد شد. بنابراین در طراحی سیاست‌های ارزی باید مقتضیات بخش تولید را در نظر گرفت. به عبارت دیگر، تا زمانی کیفیت، رقابت‌پذیری، بهره‌وری، کارایی، تقویت نهاد تولید و نیز کاهش میزان وابستگی بخش تولید به مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای مورد توجه قرار نگیرد، افزایش نرخ ارز اثر محدودکننده بر تولید خواهد داشت.

جدول (۱) نشان‌دهنده تغییرات نرخ ارز و تولید طی سال‌های (۹۳-۱۳۹۰) می‌باشد.

جدول شماره ۱- تغییرات نرخ ارز و تولید طی سال‌های (۹۳-۱۳۹۰)

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
تولید ناخالص داخلی بدون نفت به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ (میلیارد ریال)	۱.۸۰۹.۵۸۷	۱.۷۹۳.۳۵۱	۱.۷۷۴.۱۰۹	۱.۸۲۳.۴۰۶
نرخ رشد تولید ناخالص داخلی (درصد)	۵,۴	-۰,۹	-۱,۱	۲,۸
تولید بخش صنعت و معدن به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ (میلیارد ریال)	۳۸۲.۳۲۴	۳۵۱.۴۱۳	۳۳۸.۷۱۰	۳۶۲.۲۰۹
نرخ رشد تولید بخش صنعت و معدن (درصد)	۶,۴	-۸,۱	-۳,۶	۶,۹
نرخ ارز آزاد (متوسط فروش)	۱۳,۵۶۸	۲۶,۰۵۹	۳۱,۸۳۹	۳۲,۸۰۱

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تاثیر نرخ ارز بر صادرات

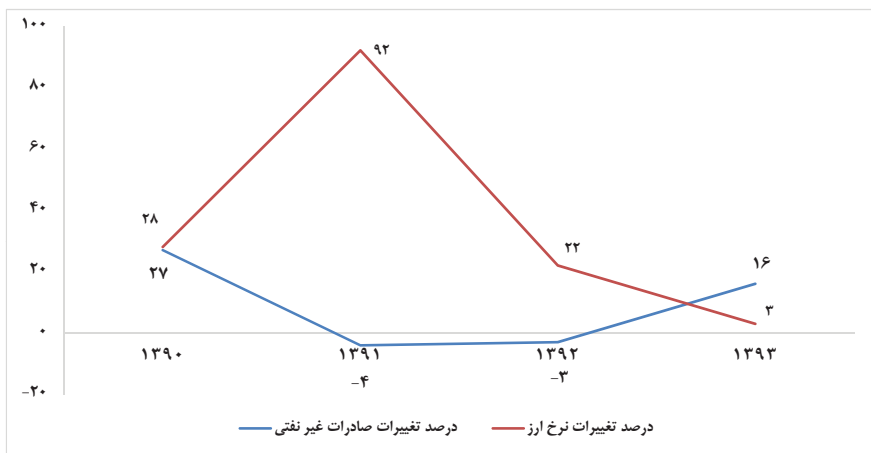
به لحاظ تئوری افزایش نرخ ارز منجر به کاهش قیمت کالاها و خدمات صادراتی تولیدکنندگان داخلی نسبت به قیمت‌های جهانی می‌شود، قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی را در بازار جهانی افزایش داده و در نهایت سبب افزایش صادرات کشور می‌شود. بنابراین در مباحث تئوریک، افزایش نرخ ارز یک عامل تاثیرگذار مثبت بر مقدار صادرات است. اما همانطور که اشاره شد، تمام تئوری‌ها مشروط هستند و مستلزم فراهم بودن فروض و شرایطی می‌باشند. درحقیقت افزایش نرخ ارز زمانی منجر به افزایش صادرات می‌گردد که تولید وابستگی شدید به واردات مواد اولیه، واسطه‌ای و سرمایه‌ای نداشته باشد. همچنین از دیگر الزامات اثرگذاری مثبت افزایش نرخ ارز بر صادرات، عدم وجود موانع فنی و نهادی و وجود شرایطی از قبیل محیط رقابتی، بهره‌وری و کیفیت استفاده از سرمایه انسانی با مهارت بالا است. در صورت عدم فراهم بودن شرایط مذکور، افزایش نرخ ارز می‌تواند تاثیری خلاف آنچه در مباحث تئوریک عنوان می‌شود، داشته باشد. در مجموع می‌توان گفت افزایش صادرات و جهش صادراتی در کشور، در گرو درون‌زا شدن بهره‌وری، پیشرفت‌های فنی، تامین رقابت‌پذیری و ارتقاء توانمندی‌های تکنولوژیکی و مدیریتی خواهد بود. تغییرات نرخ ارز و میزان صادرات غیرنفتی طی بازه زمانی (۹۳-۱۳۹۰) در جدول (۲) قابل مشاهده می‌باشد.

جدول شماره ۲- تغییرات نرخ ارز و صادرات غیر نفتی طی سال‌های (۱۳۹۰-۹۳)

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
ارزش صادرات غیرنفتی (میلیون دلار)	۳۳,۸۱۹	۳۲,۵۶۷	۳۱,۵۵۲	۳۶,۵۵۵
تغییرات ارزش صادرات غیرنفتی (درصد)	۲۷,۴	-۳,۷	-۳,۱	۱۵,۹
وزن صادرات غیرنفتی (هزار تن)	۶۶,۴۲۹	۶۹,۹۳۶	۸۱,۱۰۳	۸۱,۶۳۴
تغییرات وزن صادرات غیرنفتی (درصد)	۱۰,۴	۵,۳	۱۶	۰,۷
نرخ ارز آزاد(متوسط فروش)	۱۳,۵۶۸	۲۶,۰۵۹	۳۱,۸۳۹	۳۲,۸۰۱

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

در نمودار (۱) اثر جهش نرخ ارز بر روی صادرات غیرنفتی طی سال‌های (۱۳۹۰-۹۳) نشان داده شده است.

نمودار شماره ۱- مقایسه تغییرات نرخ ارز و صادرات غیرنفتی طی سال‌های (۱۳۹۰ - ۹۳) (درصد)

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

تاثیر نرخ ارز بر واردات

بر اساس تئوری‌های اقتصاد یک رابطه معناداری میان تغییرات نرخ ارز و واردات وجود دارد. با افزایش نرخ ارز، کالاهای خارجی برای مصرف‌کنندگان داخلی گران‌تر تمام می‌شود و متقاضیان داخلی نهاده‌ها، کالاهای سرمایه‌ای، مواد اولیه، واسطه‌ای و مصرفی ترجیح می‌دهند که از تولیدکنندگان داخلی خرید کنند و به این ترتیب انگیزه واردات کاهش می‌یابد. بنابراین باید حجم عظیمی از واردات را با تولید داخلی جایگزین نمود. تامین واردات از طریق تولید داخلی منوط به این امر است که کالاهای جایگزین داخلی با همان کیفیت در داخل تولید گردد. بسیاری از کالاهای وارداتی اعم از مواد اولیه، واسطه‌ای و سرمایه‌ای در داخل کشور تولید نمی‌شود، زیرا توان فنی اقتصاد همراه با نیازهای زمان، تعدیل و ارتقا نیافته است. بنابراین برای اینکه تغییر نرخ ارز اثر قابل توجهی بر واردات داشته باشد، باید با ارتقاء کیفیت فنی طرف عرضه، وابستگی به نهاده‌ها و کالاهای سرمایه‌ای، واسطه‌ای و مصرفی را کاهش داد. جدول (۳) بیانگر تغییرات نرخ ارز و واردات طی سال‌های (۹۳-۱۳۹۰) می‌باشد.

جدول شماره ۳- تغییرات نرخ ارز و واردات طی سال‌های (۹۳ - ۱۳۹۰)

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳
ارزش واردات (میلیون دلار)	۶۱۸۰۸	۵۳۰۴۵۱	۳۹۰۷۰۹	۵۳۰۵۶۹
تغییرات ارزش واردات (درصد)	-۴۰۱	-۱۳۰۵	-۷	۷۰۸
وزن واردات (هزار تن)	۳۸۰۳۷۹	۳۹۰۴۸۱	۳۳۰۶۸۴	۴۳۰۰۱۶
تغییرات وزن واردات (درصد)	-۱۵۰۴	۲۰۹	-۱۴۰۷	۲۷۰۷
نرخ ارز آزاد(متوسط فروش)	۱۳۰۵۶۸	۲۶۰۵۹	۳۱۰۸۳۹	۳۲۰۸۰۱

منبع: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

فرم ارزیابی بروشور

۱- مفاهیم ارائه شده در بروشور اقتصاد به زبان ساده را تا چه میزان مفید ارزیابی می‌کنید؟

عالی خوب متوسط ضعیف

۲- آیا با تهیه نسخه‌های بعدی بروشور موافقید؟

بلی خیر

۳- پیشنهادات شما برای بهبود نسخه های بعدی بروشور چیست؟

.....

.....

.....

۴- از نظر شما در نسخه های بعدی بروشور، بایستی به معرفی چه متغیرها یا مفاهیم اقتصادی پرداخته شود؟

.....

.....

.....

۵- برگزاری چه دوره‌های آموزشی را برای به‌روزرسانی دانش هیئت نمایندگان محترم پیشنهاد می‌نمایید؟

.....

.....

.....

لطفاً این فرم را پس از تکمیل جدا نموده و به دفتر مرکز تحقیقات و بررسی های اقتصادی اتاق ایران تحویل فرمایید.

